

ZUZANNA CZEKAJ

Zagrożenia klimatyczne w rolnictwie a ubezpieczenia upraw

W artykule przedstawiono zagrożenia występujące w gospodarstwach rolnych i wskazano przyczyny ich powstawania. Zaproponowano również sposób klasyfikacji tych zagrożeń. Szczególną uwagę zwrócono na zagrożenia związane z klimatem. Wybór ten nie jest przypadkowy, bowiem zagrożenia przyrodnicze w znacznej mierze wpływają na wielkość produkcji roślinnej, która stanowi podstawową działalność większości gospodarstw rolnych w Polsce.

Celem pracy jest przedstawienie ubezpieczenia upraw rolnych jako narzędzia minimalizującego zagrożenie o charakterze klimatycznym w gospodarstwie rolnym. W artykule dokonano próby określenia, które z zagrożeń o charakterze przyrodniczym jest w Polsce najistotniejsze. Omówiono także wykorzystanie instrumentu ubezpieczenia upraw w Polsce, począwszy od wielkości areалу objętego ochroną ubezpieczeniową, poprzez typy najczęściej ubezpieczanych upraw, a skończywszy na rodzajach wybieranego ryzyka. Wysznuo wnioski dotyczące niedopasowania struktury zawieranych ubezpieczeń do potrzeb polskich gospodarstw rolnych.

Słowa kluczowe: gospodarstwo rolne, ryzyko, zagrożenia przyrodnicze, ubezpieczenie upraw.

Wprowadzenie

Rolnictwo jest specyficzną formą działalności gospodarczej, ponieważ jest narażone na wpływ wielu zagrożeń naturalnych. Produkcja roślinna przebiega „pod gołym niebem”, co uniemożliwia rolnikom zabezpieczenie się przed skutkami zjawisk atmosferycznych, takich jak chociażby gradobicie czy huragan. W przypadku, gdy niemożliwa jest eliminacja zagrożeń, należy w sposób szczególny zwrócić uwagę na kontrolę fizyczną (prewencję, represję) i finansową ryzyka, w tym szczególnie – na ubezpieczenie.

Rolnictwo od dawna było przedmiotem zainteresowania ubezpieczeń. Już w starożytności ludzie zabezpieczali się za pośrednictwem instrumentu, który dziś nazwalibyśmy ubezpieczeniem, od szkód wyrządzonych przez zwierzęta¹.

Choć ubezpieczenia rolne w Polsce funkcjonują ponad 200 lat, obszar ten jest szczególnie interesujący ze względu na wciąż istniejący w nim bardzo duży potencjał rozwoju ochrony ubezpieczeniowej². W Polsce wynosi on ponad 11 milionów hektarów, przy czym tylko niecałe 30% areалу jest objęte ochroną ubezpieczeniową.

1. Gospodarstwa rolne w Polsce

Pojęcie gospodarstwa rolnego zostało zdefiniowane w kilku ustawach, przy czym nie są to identyczne sformułowania. Ogólnie można stwierdzić, że w Polsce za gospodarstwo rolne uznaje się obszar gruntów rolnych o powierzchni co najmniej jednego hektara, który jest użytkowany przez dany podmiot³. Jednak w Kodeksie cywilnym gospodarstwo rolne definiowane jest jako „grunty rolne wraz z budynkami, urządzeniami i inwentarzem, jeśli stanowią lub mogą stanowić zorganizowaną całość gospodarczą oraz prawami związanymi z prowadzeniem gospodarstwa rolnego”⁴. Na podstawie definicji z Kodeksu cywilnego, jako gospodarstwa rolne mogą być rozumiane także te, które nie posiadają areálu w wielkości co najmniej 1 hektara.

Przed wszystkim jednak, celem funkcjonowania gospodarstwa rolnego jest wytwarzanie artykułów rolnych. Część z nich stanowi produkt finalny i nie wymaga dalszego przetworzenia (np. owoce i warzywa), ale znaczna część płodów jest przetwarzana poza gospodarstwem rolnym, by zaspokoić potrzeby konsumpcji żywności (choćby rozdrobnienie ziaren zbóż, po to by zamienić je w mąkę). Gospodarstwo rolne jest więc pierwszym ogniwem w łańcuchu podmiotów produkujących żywność, która trafia na nasze stoły. Prawidłowe funkcjonowanie gospodarstw rolnych – rozumiane jako odpowiedni poziom produkcji rolnej – jest więc niezbędne, aby zaspokoić jedną z największych ludzkich potrzeb – potrzebę zaspokojenia głodu.

W Polsce z roku na rok zmniejsza się liczba gospodarstw rolnych. Rośnie za to średnia powierzchnia gospodarstw. Zmiany w strukturze gospodarstw są spowodowane wysokimi kosztami produkcji przy jednoczesnym występowaniu efektu skali. Oznacza to, że aby produkować dany produkt rolny, należy ponieść szereg nakładów, przy czym część z nich jest proporcjonalna do wielkości produkcji – np. koszty nasion, nawozów. Natomiast inna część nie posiada tej właściwości – chodzi tu głównie o maszyny rolnicze, często bardzo specjalistyczne. Areál likwidowanych gospodarstw przekształca się w obszar mieszkalny, przemysłowy, ale najczęściej jest wchłaniany przez inne gospodarstwa. W tabeli 1. została przedstawiona struktura gospodarstw rolnych w Polsce.

-
1. Polska Izba Ubezpieczeń, *Dobrowolne ubezpieczenia dla rolników*, <http://www.piu.org.pl/dobrowolne-ubezpieczenia-dla-rolnikow> [dostęp: 14.11.2015].
 2. A. Wicka, E. Wojciechowska-Lipka, *Wspólna Polityka Rolna a ubezpieczenia gospodarcze w rolnictwie polskim*, „Zeszyty Naukowe SGGW, Polityki Europejskie, Finanse i Marketing” 2009, nr 2 (51), s. 214.
 3. Ustawa z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym [tekst jednolity Dz. U. 2016, poz. 617].
 4. Ustawa z dnia 14 lutego 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2003, nr 49, poz. 48).

Tabela 1. Struktura gospodarstw rolnych w Polsce

Wyszczególnienie	Gospodarstwa w 2002 r.		Gospodarstwa w 2007 r.		Gospodarstwa w 2010 r.	
	liczba	struktura	liczba	struktura	liczba	struktura
Sektor prywatny	2 931 962	100,00%	2 578 163	100,00%	2 264 657	100,00%
0–1 ha	977 974	33,36%	771 963	29,94%	702 052	31,00%
1–10 ha	1 574 644	53,71%	1 438 080	55,78%	1 213 533	53,59%
10–50 ha	362 223	12,35%	346 634	13,44%	321 922	14,22%
50–100 ha	11 991	0,41%	15 633	0,61%	17 208	0,76%
100–200 ha	2 910	0,10%	3 888	0,15%	5 508	0,24%
200–300 ha	780	0,03%	977	0,04%	1 698	0,07%
300–500 ha	747	0,03%	609	0,02%	1 377	0,06%
500–1000 ha	516	0,02%	311	0,01%	933	0,04%
1000 ha i więcej	177	0,01%	68	0,00%	426	0,02%
Średni obszar gospodarstwa użytki rolne (w ha)	5,76		5,82		6,85	

Opracowanie własne na podstawie: K. Kucharski, *Gospodarstwa wielkoobszarowe w Wielkopolsce na rynku zbóż i rzepaku po 2003 roku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2012, s. 89 oraz GUS, *Zmiany zachodzące w gospodarstwach rolnych w latach 2002–2010 Powszechny Spis Rolny 2010*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2013, s. 34.

W strukturze polskich gospodarstw rolnych największy udział mają gospodarstwa o powierzchni od 1 do 10 hektarów, mimo iż w latach 2002-2010 ubyło ich więcej niż 360 tysięcy. Gospodarstwa do powierzchni 10 hektarów stanowią 85% wszystkich gospodarstw. Zwiększa się jednak liczba dużych gospodarstw rolnych.

W tym miejscu warto zwrócić uwagę na podział gospodarstw rolnych na produkujące w głównej mierze po to, by zaspokoić własne potrzeby (gospodarstwo domowe rolnika indywidualnego), oraz towarowe przedsiębiorstwa rolne. Podział ten jest szczególnie istotny w kontekście ubezpieczeń. W przypadku producentów rolnych mamy do czynienia z ubezpieczeniami gospodarczymi (ochrona ubezpieczeniowa przedsiębiorstwa – chroni strefę produkcji), natomiast w przypadku rolników indywidualnych są to ubezpieczenia społeczne (ochrona ubezpieczeniowa gospodarstwa domowego – chroni strefę konsumpcji). Należy się zastanowić, kto faktycznie korzysta z ochrony ubezpieczeniowej⁵.

5. J. Handschke, K. Łyskawa, *Spoleczne aspekty ubezpieczeń majątkowych gospodarstw rolnych*, [w:] *Spoleczne aspekty rozwoju rynku ubezpieczeniowego*, T. Szumlicz [red.], Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2010, s. 260–271.

2. Przyczyny i rodzaje zagrożeń występujących w rolnictwie

Działalność rolniczą charakteryzuje szereg cech, które w zasadzie nie są spotykane gdzie indziej. Poniżej przedstawiono kilka przyczyn uznawania rolnictwa za podmiot szczególnie narażony na zagrożenia⁶.

- Produkcja roślinna odbywa się „pod gołym niebem” – to uniemożliwia skuteczne zabezpieczenie przed skutkami zjawisk atmosferycznych, takich jak np.: gradobicie, mróz, wiatr, nadmierny deszcz czy słońce.
- Produkty rolne jedynie w niewielkim stopniu są wytwarzane w zamkniętej i strzeżonej przestrzeni – to ułatwia dostęp osób trzecich, a także zwierząt, i naraża gospodarstwa na straty, takie jak chociażby zniszczenie mienia i kradzież lub niszczenie plonów przez dzikie zwierzęta.
- Osoba prowadząca gospodarstwo rolne ma ograniczony wpływ na wybór miejsca prowadzonej działalności – gdyż ta odbywa się na terenie gospodarstwa, którego nie da się przenieść, nawet kiedy jest ona szczególnie narażona na zjawisko suszy, powodzi, silnych wiatrów czy osuwania się ziemi.
- Rolnictwo jest działalnością sezonową – okres zbiorów charakteryzuje się ogromną podażą płodów rolnych, jednak przetwarzanie plonów trwa cały rok – to powoduje konieczność odpowiedniego przechowywania i magazynowania płodów, które z natury rzeczy należą do dóbr łatwo psujących się.
- Wzrastająca mechanizacja i chemizacja rolnictwa może przyczynić się do wzrostu liczby wypadków i zachorowań u pracowników.

Ze względu na powyższe uwarunkowania działalności rolnej, trudne jest unikanie czy ograniczenie prawdopodobieństwa wystąpienia zagrożeń.

Rolnictwo, poza standardowymi zagrożeniami towarzyszącymi także innym formom działalności gospodarczej, posiada także własne, specyficzne dla siebie zagrożenia. Czynniki standardowe i specyficzne tworzą razem „koszyk” zagrożeń gospodarowania w rolnictwie. Na ryzyko gospodarowania w rolnictwie składają się **ryzyko o charakterze ekonomicznym**, wywodzące się ze stosunków międzyludzkich i sytuacji na rynkach światowych, oraz **ryzyko o charakterze przyrodniczym**, które wywodzi się ze środowiska zewnętrznego. W tabeli 2. przedstawiono rodzaje zagrożeń wraz z przykładami skutków ich realizacji.

6. E. Stroiński, *Ubezpieczenia majątkowe i osobowe w rolnictwie*, Wydawnictwo Akademii Finansów, Warszawa 2006, s. 22 i 23.

Tabela 2. Zagrożenia i skutki realizacji zagrożeń w gospodarstwach rolnych

Lp.	Rodzaj zagrożenia	Przykład zagrożenia	Wybrany skutek realizacji zagrożenia
1	osobowe	utrata zdrowia	konieczność ponoszenia kosztów związanych z leczeniem przez samego rolnika
2	klimatyczne / przyrodnicze	nadmiar opadów w danym okresie	zalanie pola uprawnego, gnicie korzeni roślin, zła jakość pasz dla zwierząt
3	technologiczne	zaskakująco szybkie zmiany technologii siewu roślin	konieczność dostosowania wyposażenia gospodarstwa do nowej technologii, aby nie utracić konkurencyjności
4	produkcyjne	niesprzyjające zdarzenia mające związek z procesem produkcji	nadmierne zachwaszczenia pól powstałe na skutek nieprawidłowości przy stosowaniu środków ochrony roślin
5	cenowe	niekorzystne zmiany ceny na rynku zaopatrzenia dla rolnictwa	brak środków na wznowienie produkcji roślinnej lub zwierzęcej w kolejnym sezonie
6	instytucjonalne	niekorzystne dla rolnictwa zmiany polityczne (np. wprowadzenie nowego podatku)	konieczność ponoszenia dodatkowych kosztów, co może spowodować zmniejszenie ilości środków, które mogłyby być przeznaczone na produkcję rolną
7	majątkowe	realizacja zdarzenia losowego, np. pożar, kradzież	szkody powstałe w aktywach trwałych gospodarstwa rolnego
8	finansowe	roszczenia osób trzecich do majątku gospodarstwa	zapłata kary z tytułu nienależycie wykonanego zobowiązania

Opracowanie własne na podstawie M. Kaczała, *Ubezpieczenia z dopłatami państwa jako element ochrony gospodarstw rolnych przed skutkami ryzyk przyrodniczych*, [w:] J. Handschke, K. Łyskawa [red.], *Kierunki zmian ubezpieczeń produkcji rolnej w Polsce*, Biblioteka Ubezpieczeniowa, Poznań 2008 s. 22 i 23.

Tabela 2. nie wskazuje w sposób wyczerpujący wszystkich możliwych zagrożeń. Zagrożeniami charakterystycznymi dla produkcji rolnej są także te, które wiążą się z hodowlą zwierzęcą. Przykładem mogą być masowe padnięcia zwierząt, za których przyczyną stoją epidemie, takie jak np. ptasia grypa czy choroba wściekłych krów. Największe straty są związane ze śmiercią zwierząt we wczesnym wieku produkcyjnym, gdyż uratowana wartość rzeźna tylko w nieznacznym stopniu pokrywa szkodę.

Inny przykład dotyczy występowania u zwierząt chorób, które wiążą się ze zwiększonymi kosztami leczenia – choć dzięki profilaktyce i nowoczesnym metodom leczenia wiele chorób zostało wyeliminowanych, np. gruźlica czy łzawica. Mimo ogromu sukcesów, straty z powodu szkodników i chorób u zwierząt są ciągle znaczne i wynoszą ok. 10% ogólnej produkcji hodowlanej⁷.

Produkcję roślinną również mogą dotknąć choroby czy szkodniki. Istotną kwestią jest nadmierne zachwaszczenie pól, które powoduje wzrost kosztów stosowania środków ochrony roślin – jednak rozwój w dziedzinie badań nad pestycydami doprowadził do poprawy ich jakości, dostępności i wydajności, co w skuteczny sposób ograniczyło straty wywołane przez szkodniki i chwasty.

Kolejnym zagrożeniem występującym w rolnictwie są straty, do których dochodzi przy przechowywaniu roślin. Często są one powodowane przez zbyt dużą wilgotność, która prowadzi do porastania, zarobaczenia czy gnicia płodów rolnych. Odpowiednie magazynowanie plonów pozwala

7. R. Stempel, *Ubezpieczenie upraw polowych na terenie Polski północnej*, [w:] KRUS, „Ubezpieczenia w rolnictwie. Materiały z Studia. Kwartalnik” 2013, nr 47, s. 7–10.

na uzyskanie wyższej ceny skupu w późniejszym okresie. Warto tu zaznaczyć, że w okresie zbiorów cena skupu jest niższa ze względu na wysoką podaż produktów rolnych.

Rolnictwo w sposób szczególny dotykają choroby zawodowe oraz nieszczęśliwe wypadki. Rolnicy są narażeni na choroby zawodowe i trwałe inwalidztwo aż pięciokrotnie bardziej niż inne grupy zawodowe. Jako przykład nieszczęśliwego wypadku w rolnictwie może posłużyć poparzenie środkami chemicznymi, zatrucie, przejechanie ciągnikami czy przygniecenie ciężkimi częściami maszyn⁸.

Wymienione powyżej zagrożenia są tylko przykładowe; nie stanowią kompleksowego przeglądu zdarzeń występujących w rolnictwie. Ich systematyka nie została dotąd stworzona.

3. Zagrożenia związane z klimatem

Na odrębną uwagę zasługują zagrożenia związane z klimatem. Mają one szczególne znaczenie w uprawach roślin, które są w dużej mierze uzależnione od warunków atmosferycznych. Jedynie niewielka część produkcji rolnej może być odizolowana od wpływu zjawisk pogodowych – dotyczy to na przykład upraw warzyw w szklarniach.

Na rysunku 1. przedstawiono rodzaje zagrożeń o charakterze przyrodniczym, które dotyczą upraw.

Rysunek 1. Zagrożenia o charakterze przyrodniczym występujące w rolnictwie

Opracowanie własne na podstawie: Ustawa z dnia 7 lipca 2005 r. o ubezpieczeniu upraw rolnych i zwierząt gospodarskich (Dz. U. 2005, nr 150, poz. 1249 z późn. zm.), art. 3 ust. 2 pkt 1–11.

Huragany są to gwałtowne, porywiste wiatry o prędkości przekraczającej 120 km/h. Występują na obszarze granicy między kontynentem a oceanem, pojawiają się nagle i nie są długotrwałe, jednak powodują rozległe straty – największe odnotowuje się w budynkach. Praktycznie nie istnieją sposoby przeciwdziałania huraganom, nie da się przewidzieć czasu i miejsca ich wystąpienia ani ich nasilenia.

Powodzie powstają na skutek obfitych i długotrwałych opadów deszczu lub w skutek nagłego spływu wód roztopowych. Występują w obszarach dolin rzecznych, terenach nadbrzeżnych

8. D. Puślecki, *Spółeczne ubezpieczenie wypadkowe rolników zagadnienia prawne*, Polskie Wydawnictwo Prawnicze IURIS, Warszawa–Poznań 2011, s. 19–22.

oraz depresyjnych. Mają charakter katastrofalny i wielkopowierzchniowy. Powodzie w rolnictwie są przyczyną ogromnych strat w uprawach.

Deszcz nawalny to krótkotrwały i intensywny opad, który może powodować lokalne podtopienia.

Obsunięcie się ziemi oraz lawiny dotyczą upraw zlokalizowanych w terenie górzystym. Straty odnotowane w wyniku tych zjawisk nie tylko mają przełożenie na zmniejszenie plonów, ale też niosą ze sobą ryzyko śmierci pracowników. Taka sytuacja miała miejsce na Sri Lance w 2014 roku, kiedy obsunięcie się ziemi na plantacji herbaty przyczyniło się do śmierci ponad 100 osób⁹.

Grad jest to opad atmosferyczny składający się z bryłek lodu o średnicy od 0,5 cm do 5 cm, a także i większych. Roślinami najbardziej wrażliwymi na gradobicie są tytoń oraz drzewa owocowe – najmniej narażona jest pszenica. Pioruny z kolei traktowane są jako przyczyna powstania pożaru. Straty mogą wystąpić zarówno w uprawach, jak i w budynkach gospodarskich.

Susza definiowana jest jako długotrwały, lecz przejściowy niedobór opadów atmosferycznych utrzymujący się przez wiele dni, kilka tygodni lub nawet przez dłuższy okres. W uprawach wielkopowierzchniowych przeciwdziałanie temu zagrożeniu (np. poprzez budowę deszczowni) jest praktycznie niemożliwe. Na wysokość strat ma wpływ nie tylko długość trwania suszy, ale i faza wzrostu rośliny, w której susza wystąpiła.

Mrozy, przymrozki i złe przezimowanie powodują zniszczenie lub obniżenie plonów oraz wymarzenie plonów wieloletnich. Skutkami złego przezimowania mogą być wysmalanie roślin, wyprzenie roślin, wymoknięcie, wysadzanie oraz rozrywanie korzeni roślin. Zagrożenia te są szczególnie istotne w przypadku upraw zbóż ozimych oraz rzepaku.

Zagrożenia wymienione w ustawie z 7 lipca 2005 r. nie stanowią jednak zamkniętego katalogu ryzyk mogących wystąpić w rolnictwie. Jako przykład może posłużyć ogień, stanowiący źródło strat w plonach (zarówno plonie głównym, jak i pobocznym – np. pożar słomy). Ogień może spowodować także straty w majątku trwałym gospodarstwa¹⁰.

Klimat ma ogromne znaczenie w przypadku produkcji rolnej. Nie tylko determinuje on rodzaj upraw, które mogą występować w danych warunkach atmosferycznych oraz glebowych, ale też ma wpływ na ilość i jakość otrzymanego plonu. Wielkość zbiorów (obok ceny skupu) decyduje o wysokości dochodu gospodarstw. Jeśli niemożliwe jest zmniejszenie zagrożeń związanych z klimatem, jak ochronić dochody gospodarstw przed stratami z tego tytułu? Naprzeciw temu problemowi wychodzą ubezpieczenia rolne.

Polska jest trzecim w Unii Europejskiej państwem pod względem liczby ludności zamieszkujących tereny wiejskie. Dochody z działalności rolniczej stanowią źródło utrzymania dla blisko 15 milionów Polaków¹¹. Z uwagi na ten fakt, kluczowa jest ochrona dochodów gospodarstw przed stratami, które mogą być spowodowane między innymi przez zagrożenia o charakterze klimatycznym. Aby zabezpieczyć się przed możliwymi stratami, gospodarstwa mogą podejmować działania prewencyjne, gromadzić we własnym zakresie fundusze na ich pokrycie lub też dokonywać

9. BBC News, *Sri Lanka landslide: 100 feared dead*, <http://www.bbc.com/news/world-asia-29813981> [dostęp: 19.11.2015].

10. J. Pawłowska-Tyszko, M. Soliwoda, S. Pieńkowska-Kamieniecka, D. Walczak [red.], *Stan obecny i perspektywy rozwoju systemu podatkowego i ubezpieczeniowego polskiego rolnictwa*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2015, s. 99.

11. M. Janowicz-Lomott, K. Łyskawa, P. Rozumek, *Farm income insurance as an alternative for traditional crop insurance*, „The Procedia Economics and Finance” 33 [2015], s. 439–449, http://ac.els-cdn.com/S221256711501727X/1-s2.0-S221256711501727X-main.pdf?_tid=02b90228-6f9a-11e6-9caa-00000aacb360&acdnat=1472661974_6a46232fb31c3946f131fd94469bf0c5

transferu ryzyka na inny podmiot. Najpopularniejszą formą transferu ryzyka jest zawarcie umowy ubezpieczenia, choć ze względu na regulacje prawne wokół ubezpieczeń upraw w Polsce rolnicy utożsamiają je z opłatą na rzecz Państwa.

4. Wykorzystanie ubezpieczenia upraw w rolnictwie

W rozważaniach na temat ubezpieczania upraw od zagrożeń o charakterze przyrodniczym warto zbadać, które z nich są najbardziej istotne. Prawdopodobieństwo wystąpienia danego zagrożenia może być zróżnicowane w zależności od lokalizacji danej uprawy, ale też sama wysokość poniesionych strat zależy w głównej mierze od rodzaju i klasy gleby. Za przykład może posłużyć zjawisko suszy na dwóch rodzajach gleb, z czego jedna ma podłoże gliniaste i trudniej przepuszcza opady do wód gruntowych, a druga – żwirowe z wysokim współczynnikiem przepuszczalności. Mimo takiego samego czasu bez opadów deszczu, odnotowane straty w obu uprawach mogą się od siebie różnić.

Z uwagi na mnogość czynników, niemożliwe jest stworzenie jednej struktury hierarchicznej zagrożeń – od tych o największym znaczeniu, do tych o najmniejszym zdarzeniu w skali całego państwa. Występują bowiem obszary, dla których jedno zagrożenie jest bardziej istotne, a drugie ma mniejsze znaczenia. W innym regionie kraju sytuacja ta może być wprost przeciwna.

Aby jednak dokonać próby wskazania najistotniejszych zagrożeń dotyczących upraw rolnych, można wykorzystać dane pochodzące od zakładów ubezpieczeń. Precyzując, analizie poddane zostaną stawki taryfowe w przypadku ubezpieczenia upraw z tytułu poszczególnego ryzyka.

W Polsce występują dwa rodzaje ubezpieczeń upraw. Są to ubezpieczenia z dopłatą do składki oraz ubezpieczenia dobrowolne.

W przypadku ubezpieczeń dotowanych – najczęściej w ofercie ubezpieczycieli można spotkać pakiety, obejmujące w swoim zakresie od dwóch do dziewięciu ryzyk. Pojedyncze ubezpieczenia dotyczą jedynie ryzyk gradu, powodzi, ujemnych skutków przezimowania, przymrozków wiosennych oraz suszy. Oferowane przez ubezpieczycieli stawki taryfowe, zależą od gatunku roślin, zakresu ubezpieczanych ryzyk, lokalizacji uprawy oraz aktualnej oceny ryzyka. Poniżej przedstawiono wybrane stawki taryfowe na poszczególne ryzyka.

Tabela 3. Wybrane stawki taryfowe dla ubezpieczeń upraw w 2014 roku

Wyszczególnienie	Grad	Powódź	Ujemne skutki przezimowania	Przymrozki wiosenne	Susza
zboża ozime	0,4–2,25	1,5–12	1,8–8	0,5–3,6	2–15
rzepak	0,95–4	1,5–12	3,6–10	1–4,8	2–15
kukurydza	0,35–5	1,5–12	–	1–3	2–17
chmiel	2–12	1,5–12	–	1–3	2–16
warzywa	1–12	1,5–12	6–9	5,4–10	2–17
truskawki	1–12	1,5–12	2–9	1–7,2	2–17

Opracowanie własne na podstawie Uzasadnienia do ustawy o zmianie ustawy o ubezpieczeniach upraw rolnych i zwierząt gospodarskich z dnia 12 marca 2015 r., s. 13.

Na podstawie danych zawartych w tabeli 3., można stwierdzić, że istnieją takie zagrożenia, dla których rodzaj uprawy nie ma znaczenia. Dotyczy to ryzyka powodzi. Zróżnicowanie taryfowe zależy tu głównie od lokalizacji uprawy, przy czym charakteryzuje się ono wysoką zmiennością od 1,5 do 12 jednostek. Podobna zależność występuje w przypadku ryzyka suszy, z tą jednak różnicą, że dla niektórych upraw stawki są większe o jedną lub dwie jednostki. Tym niemniej powyższe dane wskazują, że najdroższymi ubezpieczeniami upraw dostępnymi na polskim rynku są ubezpieczenia od suszy i powodzi. Fakt ten może prowadzić do wniosku, że ogólnie właśnie te zagrożenia mają największe znaczenie dla polskiego rolnictwa.

W tym momencie rodzi się pytanie, czy fakt, że ryzyko powodzi oraz suszy mają największe znaczenie, sprawia, że to właśnie od tych ryzyk najczęściej ubezpieczają się polscy rolnicy?

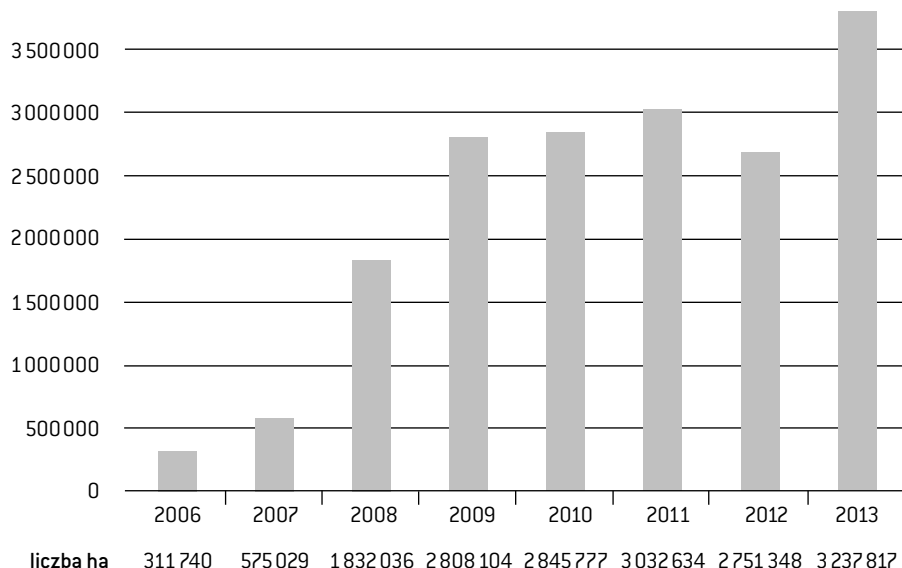
Na całym świecie zauważalne jest **niewielkie zainteresowanie** producentów rolnych ofertą ubezpieczycieli. Ubezpieczenia rolne są najczęściej nabywane w państwach dotujących część składki ubezpieczeniowej. Występują głównie w najbardziej rozwiniętych krajach świata. Zauważono że największy udział – 55% – globalnej sumy opłaconych składek z tytułu ubezpieczeń rolnych, obejmuje Amerykę Północną. Na tym obszarze rozwinął się największy system dotowanych ubezpieczeń rolnych na świecie. Na Europę Zachodnią przypada 29% sumy zebranych składek, ale już w przypadku Ameryki Łacińskiej i Azji udział wynosi zaledwie po 4% sumy składek dla obu kontynentów¹².

Podobnie w Polsce – zainteresowanie ofertą ubezpieczeń rolnych jest niewielkie. Wprowadzając system dotowanych ubezpieczeń rolnych, zakładano, że ochroną ubezpieczeniową zostanie objęty obszar 7 mln ha (w Polsce potencjał ubezpieczeniowy wynosi 11 mln ha). W 2013 roku jedynie 31% areалу zostało objęte ochroną ubezpieczeniową¹³. Na wykresie 1. został przedstawiony obszar objęty ochroną ubezpieczeniową w latach 2006–2013.

12. C. Klimkowski, *Innowacyjne instrumenty ubezpieczenia rolnictwa*, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2007, s. 15.

13. Opracowanie własne na podstawie Uzasadnienia do ustawy o zmianie ustawy o ubezpieczeniach upraw rolnych i zwierząt gospodarskich z dnia 12 marca 2015 r., s. 15.

Rysunek 2. Obszar objęty ubezpieczeniem upraw w ha w latach 2006–2013

Opracowanie własne na podstawie Uzasadnienia do ustawy o zmianie ustawy o ubezpieczeniach upraw rolnych i zwierząt gospodarskich z dnia 12 marca 2015 r., s. 15.

Jeśli chodzi o rodzaj ubezpieczanych upraw, to zdecydowanie najczęściej rolnicy ubezpieczają pola rzepaku, a w drugiej kolejności – zbóż. Udział ubezpieczenia upraw kukurydzy, ziemniaków i buraków przekracza nieco 1%, a ubezpieczenia pozostałych upraw mają marginalne znaczenie. Struktura ubezpieczonego areálu w podziale na plantacje poszczególnych roślin została przedstawiona w tabeli 4.

Tabela 4. Struktura ubezpieczonego areálu i udział poszczególnych roślin w powierzchni zasiewów w Polsce w 2013 roku

Gatunek	Obsiany areál (ha)	Ubezpieczony odsetek	Powierzchnia ubezpieczona (ha)	Udział gatunku w zasiewach
rzepak	550 000	59,90%	330 220	5,17%
rzepik		0,14%		
zboża	7 990 000	36,20%	2 892 380	75,08%
kukurydza	339 000	1,47%	4 983	3,19%
ziemniaki	588 000	1,22%	7 174	5,53%
buraki	286 000	1,07%	3 060	2,69%
inne	1 439 200	–	–	13,52%
Razem	10 642 200	100,00%	3 237 817	100,00%

Źródło: Z. Czekaj, *Świadomość ubezpieczeniowa rolników w zakresie zarządzania ryzykiem* (praca magisterska), Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Poznań 2015, s. 40.

Jeśli chodzi o rodzaje ryzyka, które wybierają najczęściej rolnicy w Polsce przy zawieraniu umów ubezpieczenia upraw, są to zdecydowanie najczęściej umowy od ryzyka gradu (to ok. 50% wszystkich zawieranych umów). Drugim najczęściej wybieranym ryzykiem są przymrozki wiosenne

(ok. 20%), a trzecim – ujemne skutki przezimowania (choć nie dotyczą szeregu upraw, które są zasiewane wiosną, stanowią także ok. 20% wszystkich zawieranych umów). Pozostałe rodzaje ryzyka dotyczącego upraw stanowią łącznie jedynie 10% wszystkich zawieranych umów. Szczegółowe dane liczby zawieranych umów w podziale na kategorie ryzyka, zostały przedstawione w tabeli 5.

Tabela 5. Struktura ubezpieczeń upraw rolnych wg ryzyka w latach 2008–2013

Ryzyko	Liczba zawieranych umów na dane ryzyko					
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
susza	14 714	9 001	1 494	648	274	117
powódź	13 729	1 863	2 064	610	348	427
ujemne skutki przezimowania	71 738	44 646	50 770	54 204	63 030	65 620
przymrozki wiosenne	72 182	67 834	73 631	69 896	77 672	75 063
huragan	13 679	1 369	4 623	4 970	6 468	11 328
deszcz nawalny	13 679	1 352	4 623	4 970	6 468	11 328
grad	88 437	174 465	188 008	171 835	169 950	181 256
piorun	13 613	1 340	4 597	4 882	4 851	5 492
obsunięcie się ziemi	13 613	1 340	4 597	4 882	4 851	5 492
lawina	13 613	1 340	4 597	4 871	4 728	5 492
Razem	328 997	304 550	339 004	321 768	338 640	361 615

Źródło: Uzasadnienie do ustawy o zmianie ustawy o ubezpieczeniach upraw rolnych i zwierząt gospodarskich z dnia 12 marca 2015 r., s. 16–17.

W Polsce funkcjonuje ok. 2,2 mln gospodarstw rolnych, łatwo zatem zauważyć, że jedynie ok. 15% z nich zawiera umowy ubezpieczenia upraw od któregośkolwiek ryzyka. Dlaczego – mimo istotnego zagrożenia – zawieranych jest tak mało umów? Głównymi przyczynami niskiego zainteresowania ubezpieczeniem upraw są¹⁴:

- znaczące koszty zakupu ubezpieczenia;
- ograniczona świadomość ubezpieczeniowa rolników – nie podejmują oni kroków w celu wywarcia presji na zakładach ubezpieczeń, tak by zakłady stworzyły produkty ubezpieczeniowe dostosowane do potrzeb gospodarstw rolnych;
- pomoc państwa w sytuacji wystąpienia klęski żywiołowej;
- niekorzystna struktura gospodarstw rolnych – dominują gospodarstwa nietowarowe, czyli takie, które produkują znaczną część na potrzeby własne, a także i takie, gdzie gospodarujący poszukują pracy poza rolnictwem i nie traktują gospodarstwa jako głównego źródła swojego utrzymania.

Ze względu na wysokie znaczenie zagrożeń przyrodniczych występujących w rolnictwie, konieczne jest upowszechnianie ubezpieczeń upraw. Najkorzystniejszą drogą do zmiany byłby wzrost świadomości ubezpieczeniowej rolników. Istotne jest także to, aby rolnicy mieli wpływ na kształtowanie się zakresu ubezpieczenia w taki sposób, aby produkt ubezpieczeniowy był najbardziej adekwatny do ich potrzeb i najlepiej spełniał zadania ochronne.

14. M. Kaczała, K. Łyskawa, *Ubezpieczenia przedsiębiorstw/gospodarstw rolnych*, [w:] *Ubezpieczenia w zarządzaniu ryzykiem przedsiębiorstwa* (tom 2), L. Gąsioriewicz, J. Monkiewicz [red.], Poltext, Warszawa 2010, s. 171.

Podsumowanie

Działalności rolnej towarzyszy szereg zagrożeń. Część z nich występuje także przy prowadzeniu innych działalności gospodarczych (jak chociażby zagrożenia o charakterze cenowym czy osobowym), jednak zagrożenia istnieją także ryzyka, które mają szczególne znaczenia dla rolnictwa. Należą do nich w głównej mierze zagrożenia związane z czynnikami pogodowymi.

Zjawiska pogodowe mają znaczny wpływ na produkcję roślinną, która jest wystawiona na bezpośrednią ekspozycję warunków atmosferycznych. Jedynie niewielka część upraw może odbywać się w zamkniętych pomieszczeniach, co utrudnia unikanie zagrożeń związanych z klimatem.

W sytuacji, w której trudno uniknąć zagrożeń, naprzeciw społecznym potrzebom wychodzą ubezpieczenia, oferujące instrumenty pozwalające na pokrycie poniesionych strat oraz na sfinansowanie kosztów produkcji. Ubezpieczenia rolne w Polsce nie są jednak powszechne. Umowę ubezpieczenia zawiera jedynie 15% polskich gospodarstw, a ochroną ubezpieczeniową jest objęte niecałe 30% arealów. W związku ze znacznym zakresem szkód wyrządzonych przez zjawiska pogodowe, które dotyczą równocześnie wiele niepowiązanych ze sobą podmiotów, konieczne jest wzmoczenie działań mających na celu upowszechnianie ubezpieczeń rolnych w Polsce i podniesienie świadomości ubezpieczeniowej w grupie producentów rolnych.

Wykaz źródeł

- BBC News, *Sri Lanka landslide: ,100 feared dead'*, <http://www.bbc.com/news/world-asia-29813981> [dostęp: 19.11.2015].
- Czekaj Z., *Świadomość ubezpieczeniowa rolników w zakresie zarządzania ryzykiem* (praca magisterska), Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Poznań 2015.
- GUS, *Zmiany zachodzące w gospodarstwach rolnych w latach 2002–2010 Powszechny Spis Rolny 2010*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2013.
- Handschke J., Łyskawa K., *Spoleczne aspekty ubezpieczeń majątkowych gospodarstw rolnych*, [w:] Szumlicz T. [red.], *Spoleczne aspekty rozwoju rynku ubezpieczeniowego*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2010.
- Janowicz-Lomott M., Łyskawa K., Rozumek P., *Farm income insurance as an alternative for traditional crop insurance*, *The Procedia Economics and Finance* 33 (2015), s. 439 – 449, http://ac.els-cdn.com/S221256711501727X/1-s2.0-S221256711501727X-main.pdf?_tid=02b90228-6f9a-11e6-9caa-00000aa cb360&acdnat=1472661974_6a46232fb31c3946f131fd94469bf0c5
- Kaczała M., *Ubezpieczenia z dopłatami Państwa jako element ochrony gospodarstw rolnych przed skutkami ryzyk przyrodniczych*, [w:] *Kierunki zmian ubezpieczeń produkcji rolnej w Polsce*, Handschke J., Łyskawa K. [red.], Biblioteka Ubezpieczeniowa, Poznań 2008.
- Kaczała M., Łyskawa K., *Ubezpieczenia przedsiębiorstw / gospodarstw rolnych*, [w:] *Ubezpieczenia w zarządzaniu ryzykiem przedsiębiorstwa* (tom 2), Gąsioriewicz L., Monkiewicz J. [red.], Poltext, Warszawa 2010.
- Klimkowski C., *Innowacyjne instrumenty ubezpieczenia rolnictwa*, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2007.

- Kucharski K., *Gospodarstwa wielkoobszarowe w Wielkopolsce na rynku zbóż i rzepaku po 2003 roku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2012.
- Pawłowska-Tyszko J., Soliwoda M., Pieńkowska-Kamieniecka S., Walczak D. [red.], *Stan obecny i perspektywy rozwoju systemu podatkowego i ubezpieczeniowego polskiego rolnictwa*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2015.
- Polska Izba Ubezpieczeń, *Dobrowolne ubezpieczenia dla rolników*, <http://www.piu.org.pl/dobrowolne-ubezpieczenia-dla-rolnikow> [dostęp: 14.11.2015].
- Puślecki D., *Spoleczne ubezpieczenie wypadkowe rolników zagadnienia prawne*, Polskie Wydawnictwo Prawnicze IURIS, Warszawa–Poznań, 2011.
- Stempel R., *Ubezpieczenie upraw polowych na terenie Polski północnej*, [w:] KRUS, „Ubezpieczenia w rolnictwie. Materiały i studia. Kwartalnik” 2013, nr 47.
- Stroiński E., *Ubezpieczenia majątkowe i osobowe w rolnictwie*, Wydawnictwo Akademii Finansów, Warszawa 2006.
- Ustawa z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym (Dz. U. 1984, nr 136, poz. 969 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 7 lipca 2005 r. o ubezpieczeniu upraw rolnych i zwierząt gospodarskich (Dz. U. 2005, nr 150, poz. 1249 z późn. zm.).
- Uzasadnienie do ustawy o zmianie ustawy o ubezpieczeniach upraw rolnych i zwierząt gospodarskich z dnia 12 marca 2015 r.
- Wicka A., Wojciechowska-Lipka E., *Wspólna Polityka Rolna a ubezpieczenia gospodarcze w rolnictwie polskim*, „Zeszyty Naukowe SGGW, Polityki Europejskie, Finanse i Marketing” 2009, nr 2(51).

Climatic risks in agriculture and crop insurance

This article presents possible risks to farms. It indicates the causes of characteristic threats to agriculture and attempts to classify these dangers.

Particular attention has been paid to climatic risks. This choice is not accidental because natural hazards have a significant effect on plant production, which is the core business for most farms in Poland.

The aim of the study is to present crop insurance as a means of minimizing farming risks related to climate. The article attempts to determine which of the natural hazards in Poland is the most important. It also discusses the use of crop insurance in Poland; starting from what area is covered by insurance, through which crops are frequently insured, and ending with selected types of risk. It proposes insurance matched to the needs of Polish farms.

Keywords: farm, risk, natural hazards, crop insurance.

ZUZANNA CZEKAJ – doktorantka w Katedrze Polityki Pieniężnej i Rynków Finansowych Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu

